

Всесвітня історія

Б. П. Чума

ДІЯЛЬНІСТЬ ЛУЇСА ДЕЛЬ КАСТИЛЬЙО НА ПОСАДІ ПЕРШОГО КОНСУЛА КОРОЛІВСТВА ІСПАНІЇ В ОДЕСІ (1804 – 1825 рр.)*

Зовнішньополітична експансія Російської імперії в другій половині XVIII ст. посилила вплив на міжнародні відносини того часу та сприяла урізноманітненню взаємин з іншими державами. Вирішальним чинником цього були успішні війни проти Османської імперії та поділи Речі Посполитої, внаслідок яких під владу Петербурга потрапили території сучасної південної та правобережної України. За рахунок нових земель відбулося значне збільшення виробництва сільськогосподарських продуктів, а закріплення російського впливу в басейні Чорного моря відкрило новий, середземноморський шлях торгівлі з країнами Західної Європи і, зокрема, Іспанським королівством. Розширення торговельних стосунків поставило на порядок денний необхідність забезпечення національних інтересів Іспанії, що втілювалося у відкритті відповідного консульства в найбільшому портовому місті Причорномор'я – Одесі.

Діяльність Луїса дель Кастильйо на посаді першого іспанського консула в Одесі не розкрита в історіографії. Хоча окремі аспекти іспансько-російських відносин побіжно вивчалися в іспанській і радянській історіографії як складова частина значно ширших досліджень, присвячених двостороннім економічним і політичним відносинам [1–3]. Відтак, метою цієї статті є аналіз діяльності першого іспанського консула в Одесі впродовж 1804–1825 рр.

Вивчення поставленої проблеми здійснено на основі офіційної кореспонденції Л. дель Кастильйо до Міністерства закордонних справ своєї країни, що зберігається в Національному історичному архіві Іспанії в Мадриді [4]. Як додатковий джерельний матеріал використано збірники документів зовнішньої політики Росії XIX – початку XX ст., в яких розкрито головні аспекти двостороннього економічного співробітництва [5; 6].

Встановлення постійних дипломатичних відносин між Іспанським королівством та Російською імперією відбулося у 1760-х рр., завдяки зусиллям іспанського консула в Санкт-Петербурзі Антоніо Коломбі-і-Пае, головним завданням якого було налагодження ефективної торгівлі. Хоча торговельного договору між двома державами, попри невпинні пропозиції іспанського уряду, так і не було підписано, у 1796 р. іспансько-російська торгівля через балтійські порти досягла свого максимуму [1, 444]. Проте, вже в останні роки XVIII ст. вона призупинилася. У 1799 р. Іспанія як французький союзник опинилася в стані війни проти Росії та Великої Британії, внаслідок чого її кораблям було закрито вхід у Бал-

тійське море. Після відновлення миру в 1801 р. [5, 94–95], іспанцям, що не змогли скласти гідної конкуренції англійським і голландським купцям, не вдалося відновити попереднього рівня торговельних відносин з Росією північним шляхом [1, 446].

Нова можливість встановити постійні торговельні відносини з Російською імперією з'явилася внаслідок успішної російської експансії на півдні сучасної України. Географічно ближчі, у порівнянні з далеким Петербургом, азовські й чорноморські порти – Кафа, Керч, Маріуполь, Миколаїв, Одеса, Таганрог, Херсон та інші – були значно привабливішими для іспанських торговців. Від 1794 р. провідне місце серед них здобула Одеса, що поступово перетворилася на один із найважливіших торговельних центрів підросійської України та місце осідку іноземних дипломатів. Ще більшого піднесення Одеса досягла після надання їй 24 квітня 1817 р. права безмитного ввезення і вивезення товарів у рамках системи *porto franco*, що набула чинності у 1819 р.

Рішення про створення консульства Королівства Іспанії в Одесі було прийнято у 1802 р., а першим іспанським консулом став Луїс дель Кастильйо, який обіймав цю посаду впродовж 1802–1825 рр.

У відповідному описі Національного історичного архіву зберігаються 44 листи дель Кастильйо з Одеси до Міністерства закордонних справ Іспанії, а також по одному листу з Барселони (1802 р.) і Константинополя (1804 р.). Адресатами всіх листів були міністри закордонних справ (іспанський відповідник того часу – державний секретар або державний міністр) Педро Себальйос-Герра (1800–1808, 1814–1816 рр.), Хосе Гарсія де Леоні-Пісарро (1816–1818 рр.), Карлос Мартінес де Ірухо-і-Такон (1818–1819, 1823–1824 рр.) та ін.¹

На дипломатичній службі Л. дель Кастильйо перебував ще до призначення консулом в Одесі, виконуючи обов'язки віце-консула у м. Туніс на півночі Африки [4, 27.07.1802]. До Одеси він прибув 15 листопада 1804 р., а вже 22 листопада в листі до свого уряду, поскаржився на нещастя дороги та перші організаційні труднощі [4, 22.11.1804]. Морська подорож з Іспанії до чорноморського узбережжя Російської імперії хоча й виявилася коротшою та простішою, ніж північний шлях до російських портів Балтійського моря, все ж не була безпроблемною. Після “тривалого, обтяжливого й нещасливого плавання” Середземним морем, у вересні 1804 р. дель Кастильйо дістався Константинополя [4, 10.09.1804], звідки на борту російського вантажного корабля вирушив до Севастополя. Однак прибуття до нового місця роботи знову затьмарили подорожні негаразди. Цього разу “постійні зустрічні вітри та нещастя важкого й тривожного плавання” довершилися корабельною катастрофою неподалік Криму. Судно з іспанським представником потрапило у “настільки небезпечну бурю”, що Луїсу дель Кастильйо лише ціною “неймовірних зусиль” вдалося врятувати своє життя, втративши “весь багаж і все, чим володів”. Залишившись без засобів до існування, Кастильйо звернувся за допомогою до свого уряду, зауваживши, що життя в Одесі є “одним

* Стаття підготовлена завдяки стипендії МАЕС-АЕСІ.

¹ Зважаючи довгий шлях з Іспанії до Одеси і часту зміну міністрів у першій половині 1820-х рр. в листах не вказується імені адресата, а тільки його посада.

із найдорожчих в Європі”, а утримання консульських представництв інших держав – Франції, Англії, Австрії, Неаполі, – здійснюється на рівні дипломатичних місій Леванту¹. За таких обставин, за словами дель Кастильйо, щорічного утримання у 12 тисяч реалів² могло вистачити тільки для забезпечення найнеобхідніших потреб і винайму досить убогого будинку [4, 22.11.1804].

Чи вдалося Кастильйо збільшити річний бюджет консульства достеменно не відомо. Однак уже невдовзі після його прибуття до Одеси успішному виконанню консульських обов’язків завадили незалежні від особистих якостей і кількості грошей обставини, зумовлені загостренням міжнародних та внутрішньоіспанських конфліктів. Із 1795 р. Іспанське королівство було союзником революційної Франції і, відповідно, ворогом Російської імперії та її союзників – Австрії, Великої Британії, Неаполітанського королівства, що фактично контролювали міжнародну торгівлю в басейні Середземного моря. Тому війни між Францією та Росією невпинно приводили іспанський уряд до погіршення відносин з останньою. Якщо внаслідок конфлікту 1799 – 1801 рр. Іспанія практично втратила торговельні контакти з балтійськими портами Росії, то під час воєн 1805 – 1807 рр. під загрозою опинилася її чорноморська торгівля. Навесні 1806 р., після того як російська влада оприлюднила розпорядження про арешт французької власності та позбавлення французького консула в Одесі права перебувати в Російській імперії, дель Кастильйо “у черговий раз” звернувся до свого уряду за дозволом виїхати до Іспанії, навіть незважаючи на комерційні вигоди, що з часом “зможуть принести надзвичайно великі прибутки” [4, 18.04.1806].

Навесні 1808 р. збройний конфлікт розпочався в самій Іспанії. Змусивши іспанського монарха Фернандо VII Бурбона (1808 – 1833 рр.) зректися трону, Наполеон Бонапарт проголосив іспанським королем свого брата Жозефа (1808 – 1813 рр.). Це стало причиною довготривалої антифранцузької війни, відомої в історіографії як “війна за незалежність” (1808 – 1814 рр.). За таких обставин іспанські уряди зосередили всю увагу на внутрішніх проблемах, а до зовнішньої політики зверталися тільки у пошуках політичної та військової підтримки. Внаслідок цього, іспанське консульство в Одесі, подібно до інших консульських установ, що безпосередньо не представляли політичних інтересів, виявилось практично непотрібним.

Імовірно, дипломатичне листування між Одесою та Мадридом тривало й надалі, але невпинні війни та урядова невизначеність в Іспанії не зберегли його до наших днів. За період 1807 – 1814 рр. до нас дійшов тільки один лист Луїса дель Кастильйо, відісланий 26 листопада 1812 р., тобто, уже після підписання 20 липня 1812 р. мирного договору між російським урядом та іспанською тимчасовою хунтою, що управляла в країні від імені короля Фернандо VII [3, 20 – 51].

Про труднощі життя іспанського консула цього часу дещо дізнаємося з пізніших листів. Становище дель Кастильйо ускладнювалося відсутністю фінансування. Зважаючи на “важкий стан Королівської скарбниці”, від 1 липня 1807 р. консульство не утримувало жодних субсидій від іспанського уряду [4, 13.10.1815]. Ця проблема залишалася відкритою й після реставрації Бурбонів в Іспанії у 1814 р. та завершення наполеонів-

ських воєн 1815 р., і вирішилася на користь Кастильйо лише восени 1816 р.³

Очевидно, витрати на проживання компенсувалися за рахунок особистих збережень і допомоги впливових друзів. Так, в одному з листів від 1818 р. Луїс дель Кастильйо розповів про “близьку дружбу” з герцогом де Ришельє⁴, завдяки якому в 1811 р., “утративши віру в нашу батьківщину”, він перейшов на російську службу і отримав посаду Головного управителя карантинної служби Одеси із званням державного радника [4, 18.05.1818]. Щоправда розчарування в іспанських справах не було тривалим і вже восени 1812 р., в листі до Франсиско Сеа Бермудеса⁵, Кастильйо звернувся з проханням відновити його на посаді консула “іменем нашого легітимного й улюбленого суверена Фернандо VII”, поскаржившись водночас на складність життя в Одесі впродовж восьми важких років і фінансові труднощі [4, 26.11.1812].

Від 1816 р. діяльність іспанського консульства в Одесі почала налагоджуватися. Відносна стабілізація політичного становища Іспанії сприяла розвитку торгівлі, а Луїс дель Кастильйо насолоджувався світським життям міста, яке стрімко розвивалося. Восени 1817 р. він, як і консули інших держав, був запрошений на урочистий обід, організований на честь брата російського імператора Олександра I великого князя Михайла, який коротко обговорив з дель Кастильйо актуальне становище Іспанії та її колоній [4, 04.11.1817], а на початку травня 1818 р. – на урочисте прийняття з нагоди приїзду самого Олександра I. Окрім короткої розмови про Одесу і герцога де Ришельє, російський імператор “викликав загальне зацікавлення” особою іспанського консула, запросивши до танцю його дружину [4, 18.05.1818].

Чергова політична криза в Іспанії 1820 – 1823 рр., зумовлена ліберальною революцією та встановленням конституційної монархії, не привнесла особливих змін до усталеного ритму життя консульства. У листі від 29 вересня 1820 р. дель Кастильйо, відповідно до отриманого раніше дозволу, повідомив міністрові закордонних справ Іспанії про свою поїздку на Батьківщину задля “вирішення сімейних проблем”. Виконувачем обов’язків консула в Одесі, за поданням Кастильйо, залишився “надійний і розумний” Антоніо Декоріо, за підписом якого, проте, не збереглося жодного листа [4, 29.09.1820]. До виконання своїх обов’язків Л. дель Кастильйо повернувся у серпні 1821 р., а з листування того часу відомо, що впродовж подорожі йому довелося виконати спеціальне доручення іспанського уряду в Парижі [4, 04.08.30.10.1821]⁶.

У 1824 р. дель Кастильйо звернувся до міністерства з проханням дозволити повернутися до Іспанії, щоб “відновити здоров’я” та підшукати собі іншу посаду, наприклад, поштового управителя в м. Малага, що в Іспанії, позаяк він не в стані більше виконувати консульські обов’язки “в настільки суворому кліматі” [4, 17.08.1824]. У відповідь, Кастильйо отримав підвищення до чинов-

³ Нагадування про фінансову заборгованість і відсутність поточних оплат присутні практично в усіх листах Луїса дель Кастильйо за 1815 – 1816 рр. [4, 13.10.1815; 30.01, 03.02, 16.06.1816].

⁴ Арман Еммануель дю Плессі, герцог де Ришельє (1766 – 1822 рр.) – французький і російський державний діяч, емігрував із Франції після початку революції 1789 р., градоначальник Одеси у 1803 – 1814 рр., прем’єр-міністр Франції у 1815 – 1818 і 1820 – 1821 рр.

⁵ Франсиско де Паула Сеа Бермудес-і-Бусо (1779 – 1850 рр.) – іспанський дипломат, у 1810 – 1812 рр. представник тимчасової хунти при російському дворі, один із керівників зовнішньої політики Іспанії 1808 – 1814 рр.

⁶ Аргументом на користь місії Луїса дель Кастильйо до Парижа були його “особливі стосунки” у французькій столиці [04.08.1821], що, ймовірно, полягали у знайомстві з тодішнім прем’єр-міністром Франції герцогом де Ришельє.

¹ Тут термін “Левант” використано для означення всього східного узбережжя Середземного моря, що охоплює території північно-східної Африки, Близького Сходу і Малої Азії.

² Іспанський реал – грошова одиниця Іспанії до середини XIX ст., еквівалент 1 реал = 3,35 грамів срібла.

ника шостої категорії Міністерства закордонних справ Іспанії та призначення уповноваженим представником для ведення переговорів з турецьким урядом щодо вільного проходження іспанськими кораблями проток Босфор і Дарданелли [4, 18.12.1824]. У квітні 1825 р. Луїс дель Кастильйо перебрався до Константинополя [4, 08.04.1825].

Відповідно до дипломатичної кореспонденції означеного періоду, діяльність консульства Королівства Іспанії в Одесі виявлялася у трьох основних напрямках: сприяння і контроль за розвитком торговельних відносин, захист інтересів Іспанії та її громадян, інформування уряду про зовнішню та внутрішню політику Російської імперії.

Пріоритети іспансько-російських економічних взаємин визначилися вже в другій половині XVIII ст. завдяки торгівлі через російські порти Балтійського моря. Головною складовою іспанського експорту 1760 – 90-х рр. були вина, що користувалися митними пільгами, оливкова олія, а також іспанські та “колоніальні” товари: цитрусові, бавовна, індиго, інжир, кава, какао, мигдаль, мідь, тютюн, цукор, шафран тощо. З Росії до Іспанії вивозили деревину, конопляні та лляні тканини, парусину, залізо, дьоготь, смолу, яловичі шкіри, а найбільше зерно. Торговельний баланс того часу був на користь Іспанії, тому загальна вартість привезених іспанських товарів перевищувала російський імпорт майже у чотири рази [1, 445].

Встановлення торговельних відносин Іспанії з чорноморськими портами Російської імперії ще більше зорієнтувало торговельні інтереси цієї піренейської країни на сільськогосподарську складову. Першою значною перепорою, на яку наштовхнулася іспанська дипломатія, намагаючись встановити безпосередню торгівлю з російськими чорноморськими портами, була відсутність дозволу іспанським кораблям вільно пропливати протоками Босфор і Дарданелли. Відтак, аби досягти поставленої мети, іспанські мореплавці були змушені плисти під російськими прапорами [4, 18.04.1806], а іспанські дипломатичні представники у Константинополі – клопотати, за активної підтримки російської дипломатії, про надання відповідного дозволу [5, 174, 215 – 220]. Окрім цього, навіть така напівлегальна торгівля перервалася внаслідок загострення відносин між Російською й Османською імперіями напередодні та під час російсько-турецької війни 1806 – 1812 рр.

Частково відновити двосторонню торгівлю вдалося після підписання мирного договору 1812 р. Згідно з даними Луїса дель Кастильйо, цього року до Одеси прибули два іспанські кораблі, з яких тільки одному вдалося завантажити зерно і відплисти, у той час як інший був змушений зимувати на рейді Одеси через зледеніння прибережних вод [4, 26.11.1812]. Справжнє поживлення торговельних контактів між Іспанією та російськими портами у басейні Чорного моря стало можливим після завершення наполеонівських воєн у 1815 р. Хоча проблема вільного проходження проток для іспанського флоту, незважаючи на зусилля Мадрида та російської дипломатії, надалі залишалася невирішеною [6, 62 – 64, 278 – 279].

У 1816 р., згідно з дипломатичним листуванням іспанського консула, до Одеси прибули вісім кораблів з Маону та Каталонії [4, 16.06.1816]. У 1817 р. – двадцять два іспанські кораблі завантажилися у порту Одеси, ще п'ять – в Таганрозі й три – у Кафі. При цьому, загальна кількість морських транспортів, які впродовж цього року пройшли тільки через порт Одеси, склала 938 кораблів [4, 31.01.1818]. Станом на початок серпня 1819 р. до Одеси прибули тридцять іспанських кораблів і близько двадцяти до Таганрога [4, 03.09.1819].

Щодо іспанського експорту, то його складова практично не змінилася, порівняно з другою половиною XVIII ст. Тут і далі переважали товари з Іспанії та її

американських колоній, а, згідно з консульським повідомленням, усі двадцять два іспанські кораблі, що в 1817 р. прибули до порту Одеси, були завантажені “чорним тютюном” [4, 31.01.1818]. Головною метою іспанського імпорту з чорноморських портів Росії, як і для представників інших європейських народів, було збіжжя, що постачалося сюди з українських земель у надзвичайно великій кількості. Щоправда, його вивіз іспанськими купцями був набагато меншим, порівняно з обсягами торгівлі інших держав, представниками яких закладені спеціальні сховища для зберігання зерна: англійське на о. Мальта і французьке у м. Марсель [2, 28, 89].

На відміну від вигідної для Іспанії торгівлі з Росією другої половини XVIII ст., про що згадувалося раніше, торговельний баланс комерційних відносин із чорноморськими портами першої чверті XIX ст. був не на користь Мадрида. Станом на 1826 р. імпорт російських товарів до Іспанії перевищував відповідний експорт іспанських товарів у 33 рази [3, 469]. Як наслідок, Луїсу дель Кастильйо в листах до свого уряду доводилося наголошувати на надзвичайно великому обсязі вивозу золота та срібла з Іспанії, що використовувалися для оплати збіжжя і не компенсувалися продажем іспанських товарів [4, 04.11.1817].

Від початку 1820-х рр. іспансько-російські торговельні відносини ввійшли у черговий кризовий період, що був зумовлений загостренням протиріч між Російською та Османською імперіями [4, 07.09.1821]. Водночас відносно великі обсяги імпортованого, головним чином до Каталонії, зерна порушили внутрішню рівновагу іспанського ринку, оскільки, привезене з Росії, збіжжя виявилось дешевшим, ніж зібране в іспанській Кастилії. Аби вирішити цю проблему, іспанський уряд у вересні 1820 р. видав закон про заборону імпорту зернових культур [1, 462].

Звичайно, пряма торгівля між Іспанією та Росією ставила перед іспанським консулом в Одесі низку важливих завдань: інформування купців про кількість сільськогосподарської продукції, можливості закупівлі товарів, мита, допомогу при укладенні контрактів та ін. Також дель Кастильйо доводилося дбати про іспанських громадян, які потрапили у скрутне становище на території Російської імперії. Так, у червні 1816 р. він повідомив свій уряд про колишнього іспанського солдата наполеонівської армії Хуана Петедра, який, зазнавши поранення і втративши дар мови під час походу на Росію в 1812 р., не зміг повернутися на Батьківщину і опинився у м. Херсон [4, 16.06.1816]. У 1819 р. іспанським консулом було зафіксовано переселення жителів Іспанії до Одеси та її околиць: “... цього літа з Маон емігрувала певна кількість ремісників – столярів, стельмахів, будівельників та інших – найвидатніших голів сімей, які в пошуках кращого життя вирішили переселитися сюди, де, внаслідок конкуренції з багатьма іншими емігрантами з Німеччини та Швейцарії, вони почуваються обманутими й обділеними, і саме у такому вбогому становищі їм довелось провести зиму” [4, 03.08.1819].

Інформуючи уряд про становище Російської імперії взагалі та її південно-західні країни зокрема, Луїс дель Кастильйо звертав головну увагу на питання міжнародної політики і, в першу чергу, відносини з Туреччиною, від яких залежала доля іспансько-російської торгівлі. Очікування російської-турецької війни було ніби вироком для всієї міжнародної торгівлі чорноморських портів. Внаслідок цього до Іспанії надходили тривожні повідомлення Луїса дель Кастильйо: “... якщо війну буде оголошено, торгівля цього міста повністю занепаде” [4, 30.08.1805], “... з цієї причини згасне блискача комерції, якій Одеса завдячує своїм надзвичайним процвітанням” [4, 03.09.1805], “... війна з Туреччиною неминуча, вона потягне за собою незліченні втрати” [4, 22.11.1806].

Таким чином, обставини, що склалися наприкінці XVIII ст. внаслідок російської експансії у Північне Причорномор'я, створили необхідні умови для переорієнтації іспансько-російської торгівлі з північного на середземноморський шлях. Для налагодження ефективних комерційних взаємин і захисту національних інтересів у 1802 р. іспанський уряд прийняв рішення про утворення відповідного консульства в Одесі, що розпочало свою діяльність у 1804 р. під керівництвом Луїса дель Кастильйо. Проте, повною мірою досягти поставлених цілей не вдалося. Заснування консульства в Одесі хронологічно співпало з одним із найскладніших періодів іспанської історії – французьким завоюванням Іспанії та антифранцузькою “Війною за незалежність”, колоніальними війнами і втратою більшості американських колоній. Унаслідок цього урядова політика була зосереджена, як правило, на внутрішніх питаннях, позбавивши консульство належної підтримки.

1. Schop Soler A.M. *Un siglo de relaciones diplomáticas y comerciales entre España y Rusia, 1733–1833.* – Madrid, 1984.
2. Золотов В.А. *Внешняя торговля Южной России в первой половине XIX века.* – Ростов-на-Дону, 1963.
3. Додолев М.А. *Россия и Испания 1808–1823 гг. Война и революция в Испании и русско-испанские отношения.* – М., 1984.
4. *Archivo Histórico Nacional. Sección de Estado. – Legajo 6220: Correspondencia del Consulado de Odessa (1802–1833).*
5. *Внешняя политика России XIX и начала XX века: Документы Российского Министерства иностранных дел / Ред. А.Нарочницкий.* – Т. 1: Март 1801 – апрель 1804 гг. – М., 1960.
6. *Внешняя политика России....* – Т. 7: Май 1814 – ноябрь 1815 гг. – М., 1972.

В. М. Орлик

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ УРЯДУ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ В ДОРЕФОРМНИЙ ПЕРІОД: ПРОБЛЕМИ МЕТОДОЛОГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ

Серед складного комплексу питань, що стосуються соціально-економічної сфери Російської імперії, сьогодні особливого наукового значення набули питання, пов'язані з фіскальною політикою двору Романових, взаємовідносинами у царині державних доходів між різними верствами населення та центральною і місцевою владою. Найбільш складним для дослідників залишається період кінця XVIII – середини XIX ст. Вивчення регіональних особливостей є важливою методологічною проблемою дослідження історії фіскальної політики. Терени Російської імперії, як відомо, були дуже далекими від уніфікованості. Навіть серед територій, що функціонували відповідно до російської адміністративно-територіальної системи, вирізнялися так звані «великоросійські», «сибірські», «малоросійські», «південно-західні», «західні» губернії, а щодо Польщі, Фінляндії, Закавказзя, Туркестану, то й говорити годі. Нагадаємо, що навіть усередині регіонів мали місце досить вагомі внутрішні відмінності. Тому, розглядаючи оподаткування українських губерній Російської імперії, дослідник має виокремити три соціокультурні простори – Лівобережжя, Правобережжя та Південь, які в адміністративному плані належали до трьох генерал-губернаторств. Українська дослідниця Я. Верменич справедливо вказує, що «такий підхід дає ключ до пояснення специфіки економічного і соціокультурного розвитку регіонів України та вироблення відповідної геостратегії. Україна є типовою рубіжною державою, в сучасних межах якої зійшлися «краї» трьох геополітичних,

соціокультурних і геоekonomічних просторів: західно-європейського, східноєвропейського і середземноморського... З рубіжністю України пов'язані три соціокультурні «плити», що нині ототожнюють із Західною, Східною та Південною Україною» [1, 51].

У досліджуваній період значні регіональні особливості мали Лівобережжя й Слобожанщина, що першими потрапили в орбіту інкорпораційних процесів імперії Романових. Податкова політика уряду в цих двох регіонах суттєво відрізнялася від інших регіонів не лише Російської імперії, але й України, завдяки наявності в них особливих груп населення – військових обивателів і козацтва. Південна Україна, яка традиційно належала до середземноморського соціокультурного й геоekonomічного простору, хоча й раніше від Правобережжя увійшла до складу Російської імперії, проте, через особливе значення у геополітичних планах держави була чи не єдиним регіоном, який за кількістю фінансових пільг не мав аналогів у тодішній імперії. І так звані Південно-Західні губернії – Київська, Волинська й Подільська, які в першій чверті XIX ст. зберігали деякі фіскальні й адміністративні інститути часів Речі Посполитої і де «зіткнулися кілька протилежних за своїм напрямком процесів. Колонізаційні устремління російського уряду наштовхнулися на опір польських етнічних прошарків, які, зберігши за собою економічний вплив, не полишали надії на політичний реванш» [1, 93].

У кінці 1820 – 30-х рр. імперська влада, часом безрезультатно, проте, намагалася скасувати податі та збори, встановлені ще польським урядом – «шилінговий збір» та «чопову податі». У відношенні міністра внутрішніх справ О. Строганова від 27 травня 1840 р. до київського, подільського й волинського генерал-губернатора Г. Бібікова зазначалося, що в той час у містах і містечках, приєднаних від Польщі губернії, усе ж збиралася різноманітні збори: «возове», «вагове», «акцизне», «брамне», «брукове», «плавуче», «чопове», «торгове», «ярмаркове» та ін., які були засновані переважно на давніх постановах або контрактах та на добровільних засадах. Тому, «признавая невозможным приступить к какому либо по сему предмету решительному распоряжению Комитет (министров – В. О.), согласно с заключением министра финансов, полагаю, в отношении к городам и казенным местечкам, в коих существуют подобные сборы, предоставит кому следует, при рассмотрении годовых смет доходов и расходов, определить в точности, какие сборы могут быть заменены, не утверждая однако ж ныне постоянных для сего правил, так как сие, по местным обстоятельствам может подлежать изменению, по городам же и местечкам, принадлежащим частным лицам или состоящим во временном у них владении, объявить, что все сборы, не согласующиеся с государственными законами или не основанные на не сомнительных привилегиях, контрактах, условиях и добровольном согласии жителей вольного состояния, должны быть признаны не законными, но не принимая для приложения сего правила какой либо общей меры, предоставлять по возможности жалобам и спорам каждое дело в частности судебному разбирательству, как для уничтожения самовольных сборов, так и для виновных наказанию» [2, 1зв. – 2].

Отже, в містах правобережних губерній, як білоруських і прибалтійських, навіть у 1840-х рр. продовжували існувати податі й збори, встановлені ще в період перебування їх у складі Речі Посполитої. У цих регіонах певної специфіки провадженню податкової політики також надавала значна кількість єврейських містечок. Це пояснюється тим, що податкова політика Російської імперії щодо євреїв у кінці XVIII – середині XIX ст. характери-